

DIALEKTICKÉ ČLENENIE SPIŠSKÝCH NÁREČÍ

Podľa národnostnej mapy Spiša¹ celý Spiš sa rozpadá vo dve viac-menej dialekticky i geograficky samostatné oblasti. Severnú polovicu Spiša reprezentuje nárečie horalské, ktoré je na juhu ohraničené Tatrmi, nemeckým ostrovom kežmarským a Levočskými horami. Na juh od tohto územia rozkladá sa iná nárečová oblasť, ktorú doteraz volali najmä Poliaci „slovenskou“.² Nárečie horalské zasluhuje si osobitného štúdia a osobitnej pozornosti i spracovania. Preto tu o nárečí horalskom hovoriť nebudem. Ide mi tu len o južnú časť Spiša, ktorú na západe ohraničuje rozvodie spišsko-liptovské, na severe Tatry, kežmarský nemecký ostrov, Levočské hory, na východe Branisko, Kojšovská hoľa a na juhu hrebene Nizkyeh Tatier a Slovenského rudohoria. Toto územie tvorí i akýsi geografický celok a so stránky dialektologickej je veľmi dôležité pre dobré pochopenie vzťahov medzi strednou a východnou oblasťou slovenského jazyka.

Tú časťku Spiša, ktorú som práve vymedzil, nemožno odlúčiť od dialektickej oblasti stredoslovenskej. Treba ju považovať za územie, na ktorom stredná slovenčina organicky prechádza vo východoslovenské nárečia a má pritom už celkový charakter východoslovenského nárečia. Už i doterajšie štúdium vyneslo na svetlo dosť dôkazov na to, že Spišu právom prináleží titul prostredníka medzi slovenskou jazykovou oblasťou strednou a východnou.

Okrem toho treba uvážiť aj momenty, ktoré mali vplyv na špeciálne spišský vývin tohto územia. Spomenúť treba styk s poľským jazykovým územím, s roztratenými osadami rusinskými a s nemeckým osadenstvom, ktorého vplyv sa prejavil ponajviac v tom, že tie nárečia, ktoré sa dostaly do bezprostredného styku s nemeckým obyvateľstvom, alebo ktoré povstali z týchto osád, pôvodne založených kolonistami, majú charakter zväčša veľmi tvrdý. Najlepšie to vidno v Hranovnici, v juhospišskej nárečovej skupine a v mestských nárečiach druhej generácie (Poprad, Veľká atď.), ktoré ešte nenadobudly vlastnej podoby a doteraz sa vyznačujú typickými znakmi stvrdnutých podôb otcovského nárečia.

Takto sa javí Spiš ako dajaký šev na tele slovenského jazyka, ako akýsi stredobod, v ktorom sa stretly rozličné jazykové prvky. Je dobre pochopiteľné, že v takomto prípade musel nastať výkyv od normálneho jazykového systému, ktorý sa prejavil nielen v systéme hláskoslovnom, tvaroslovnom, syntaktickom, ale aj v slovnom bohatstve.

¹ Pozri moju mapu o národnostných pomeroch na Spiši, Sborník Matice slovenskej [= SMS] XV, 1937, 96.

² Zd. Stieber, *Ze studjów nad gwarami słowackimi południowego Spisza*, Lud słowiański [= LSI], tom I, 1929, zeszyt 1.

Hoci Spiš tvoril odpradáva politický i administratívny celok, nemožno ho považovať za jednotný so stránky dialektickej. Na západe i na juhu nájdeme pás osád, v ktorých sa ešte prejavuje silná ozvena strednej slovenčiny. Pomery sa tak vyvinuly, že na západe tieto stredoslovenské známky zachádzajú dosť hlboko do územia bývalej Spišskej stolice. Na juhu skôr možno hovoriť o akomsi výboji východoslovenského nárečia, lebo charakteristické znaky jej zabehávajú skôr do Gemera, ako stredoslovenské javy na územie Spiša.³

V najzápadnejšom kúte Spiša ležia obce Vyšná a Nižná Šuňava, ktoré zachovávajú strsl. *Ľ, Ď* dôsledne (*Ďeti, Ďedina, taĤaĤ, v meste, idem, seĎim* atď.).⁴ Okrem toho nachádzame tu ešte *r, ĺ* sonans (*vrx, křk, dřgaĤ, sřst, třĤaĤ, Ĥřdi, přřři, vřk* atď.). Sonantické *ĺ* podľahlo vo väčšine prípadov alebo vokalizácii (*soyza, řouřti, řeynok, řyunko, dřuĤi, třusti* atď.), alebo podľahlo normálnej zmene *l > y* (*luka > yuka > uka*) a nadobudlo celkom povahy samohláskovej (*jabuko* atď.). Vyskytujú sa tu i typy: *dobro Ďecko, pekno ĎeřĤa* (tak i v skupine obcí podtatranských), *dobri řyopi, toti paropci* atp.

Na prechodnom území spišsko-gemerskom leží obec Vernár s celkovým stredoslovenským nárečovým charakterom. Tu sa tiež zachováva strsl. *Ľ, Ď* a *r, ĺ* asi v takom rozsahu ako na obidvoch Šuňavách. Ale medzi nárečím Vernára a obidvoch Šuňav je mnoho rozdielov. Spomenieme aspoň niektoré najvýraznejšie. Na Šuňavách každé *l, ĺ > y* (*Ĥyava, boy, boua, dřyan* atď.), kým vo Vernári len v *l*-ovom participiu (*buřy, buřa, videry, videla, volay, volala* atď.). Na Šuňavách každé *ř, ř > l, n* (*řlaknuř, neĎela, mřřeko, řuĎřa, kone, na ĎeĎine* atď.). Vo Vernári sa každé *ř, ř* dôsledne zachováva (*řeĎeřa, dľař, řlaknuř, řřakřie ři, mřřeko, řuĎřa, koře* atď.). Na Šuňavách niet stredoslov. bilabiálneho *y* (*řtař, brař, řyapcoř, řrivda, pravda, Ďeřřka* atď.), ale vo Vernári sa toto *y* dôsledne zachováva (*řtay, brařy, Ďeyka, řlopoy, řeyka, řriřyda, řrayda* atď.). Inštr. sg. fem. na Šuňavách znie na *-om* (*řenom, řibom, ař s řebom, so mřom*), ale na Vernári je zachovaný stav stredoslovenský (*zo řenoy, so mřoy, s řeboy, ř motikořy* atp.). Striednica za mäkký *ř* v koncovej slabike *-řbkř* na Šuňavách je *-řek* (*řtoyřek, domřek, nořřicek* atp.). Vo Vernári je dôsledne *-řok* (*domřok, řtolřok, vořiřok* atď.). Lok. pl. subst. na Šuňavách znie na *-oř* (*na konoy, ři řenoy* atď.), vo Vernári na *-ox* (*ři řlopox, ři řenox* atď.). Adjektívne tvary na Šuňavách *dobřřeho, dobřřemu* atp. a zámenné *teĤo, temu, řeho, řemu* sa vo Vernári zjavujú v podobe *dobroĤo, dobromu, joho, řomu, toĤo, tomu* atď.

³ Porov. Št. TóbiĤ, *Prechodná jazyková obľast stredoslovensko-vřchodoslovenská*, SMS XV, 1937, 104—130 a mapu.

⁴ Strata kvantity a prřzvuk na penultime nemřžu byř kritřriom pri řlenení spiřřskřch náreři, lebo celé územie Spiřa je v tomto ohľade jednotné. Tieto zmeny sa vykonaly už na dialektickom území stredoslovenskom (Vřchodná, Vařec, Telgárt, řumiac atď.).

Z toho vidno, že nárečie Vyšnej a Nižnej Šuňavy v mnohých veciach približuje sa viac normálne spišskému nárečiu ako nárečie Vernára, ktoré nadväzuje na gemerský Telgárt. Obidve nárečia sú teda rozličné a patria geneticky i podľa dnešného stavu k dvom samostatným nárečovým oblastiam. O tom dost jasne hovorí už sama geografická poloha a vzájomná vzdialenosť. Ale tieto obce na celom Spiši majú najlepšie zachovaný celkový charakter stredoslovenský. Prispieva k tomu nemálo *t, d* a *r, l*, ktoré v bežnej reči veľmi často prichodia. Z toho vyplýva, že i obidve Šuňavy i Vernár musíme v celkovom rozdelení spišských nárečí položiť osobitne ako dve samostatné nárečia, ktoré stoja úplne samostatne vzhľadom na susediacu stredoslovenskú nárečovú oblasť (Vyš. a Niž. Šuňava), alebo nadväzujú na nárečový komplex, ktorého vlastným domovom nie je Spiš, ale Gemer (Vernár).

Vyšná a Nižná Šuňava sú jedinými obcami na Spiši, kde sa popri iných stredoslovenských javoch zachováva i *t, d*. Ďalším územím, na ktorom sa udržiava *r, l* v rozsahu ako na Šuňavách, je územie piatich podtatranských obcí (Lučivná, Mengusovce, Štola, Batizovce, Gerlachov). Okrem toho, že *t, d* > *c, z* dôsledne (*zežina, zeci* atp.), líši sa od Šuňav aj inštr. sg. fem., ktorý sa tu končí na *-of* (*ženof, nepeknoť smrcoť zomrel* atď.), čo je vlastne len asimilačnými zákonmi daná realizácia stredoslovenského typu *-oy* (*ženoy, smrtoy*). Uvedené javy spájajú túto podtatranskú skupinu s príhľou Štrbou a Východnou (ba i s Važcom, lenže vo Važci *t, d* > *t, d*), s ktorými tvoria jednu skupinu prechodného nárečia spišsko-liptovského. Inými spoločnými znakmi tejto skupiny sú adj. tvary na *-ieho, -iemu* (tak ešte i v Spiš. Teplici), *l*-ové part. *bol, bola, bolo*, ak. sg. *mna, ceba, seba, sa* a najmä striednica *ja* < *ę* v prípadoch, ako *ziac, priasc, priaža, cťahac, triasc, porjadok, penža-ze, sťah, pezesjat, nasiaknuc* atď. Striednica *a* < *ę* je veľmi častá potom i v ostatných prípadoch, ako *zesac, klaknuc, sadnuc, lahnuc, prasa, kurča, žiefča, zakovac* atď. Za krátke *ę* po perniciach je alebo *a* (*zevac, zvadnuc, hovado, maki, brema, sema, svati* atď.), alebo *e* (*meso, pec, pametac, pesc* atď.). Je to veľmi výrazný rozdiel od Šuňav, kde po každej pernici je *ja* < *ę* (*hovjado, mjaso, pľat, semja, bremja, tebja, pľast, pľata* atď.). Vo Vernári formy na *ja* sa ešte rozmnožujú o také prípady, ako *husja, prasjata, sviati, kurja* atď. Strácanie *a*-ovej striednice postupuje smerom východným, menej jej už je v Spiš. Teplici, Vikartovciach, Kravianoch, Kubachoch, ešte menej v Hranovnici a v Štiavniku, Filiciach, Gánovciach a východnejšie v kmeni má už prevahu len striednica *e*.

Ďalším charakteristickým znakom prechodného nárečia podtatranského je zmena *l, ň* > *l, n*, ako na Šuňavách, vo Vikartovciach, Spiš. Teplici, Hranovnici a v skupine juhospíšskej. Od Šuňav však líši sa zas inými javmi, ako napr. gen. pl. na *-ox* (*xlopoz, mestox* — v Štrbe a západnejšie je *-of*) a lok. pl. fem. na *-ach* (*ženach, ba i na konach*), čím sa zas veľmi odlišuje od východnejších nárečí.

Stredoslovenské typy *rat-*, *lat-* zasahujú ešte na toto územie v niektorých prípadoch, ako *rasc—rasnem*, *lakec* (na Šuň. *učachel*), *lani* (Šuň. *čani*), *razvora* atp.

Podľa toho treba postaviť skupinu obcí podtatranských ako samostatné nárečie, ktoré sa odlišuje od nárečia Šuňav a od ostatných východnejších obcí.

Doteraz spomenuté obce tvorily i geograficky od ostatného Spiša viacmenej odlúčené celky. Teraz sa dostávame už na to územie, kde prechodný proces je veľmi popletený vzájomným presahovaním jednotlivých javov v celku i ojedinele. Ide o tieto obce: Spiš. Teplica, Vikartovce, Kraviany, Kubachy a Hranovnica.

Nárečie podtatranské vyznieva v Spiš. Teplici tvarmi *-jeho*, *-jemu*, *zjac*, *prjasc* atď. Tvrdenie *l*, *ň* > *l*, *n* zasahuje Spiš. Teplicu, Vikartovce, Hranovnicu a skupinu nárečí v južnom Spiši, odkiaľ prechádza až na územie Gemera (Rejdová). Vo Vikartovciach *l* > *l*, *l* > *u*, *ň* > *n*, čím sa blíži táto obec k Šuňavám, Važcu a Východnej v Liptove. Okrem toho vo Vikartovciach nachádzame ešte tvary *mna*, *ceba*, *seba*, *sa*, kým v Kubachoch, Kravianoch, Spiš. Teplici, Hranovnici a východnejšie už len tvary *mňe**, *tebe*, *sebe*, *še**, prípadne na južnom Spiši *še*. Vikartovce majú inštr. sg. fem. na *-om* ako Šuňavy, kým v Spiš. Teplici, Hranovnici a východnejšie je už len tvar na *-u* (*zo ženu*, *so mnu*, *s tebu* atp.). Tvar na *-om* je i v Kravianoch, ale v Kubachoch už tvar na *-u*, hoci ináč tieto dve obce sú skoro celkom jednaké. Od svojho okolia veľmi výrazne líšia sa tým, že majú charakter mäkký, zachovávajú náležite *l*, *ň* a majú i palatálne sykavky *ś*, *ź* a asibiláty *ć*, *ź*. Tým sa akosi oddeľujú od všetkých obcí západného Spiša, čo aj v iných prípadoch majú ešte aj shodné tvary. V Kubachoch, Kravianoch, Spiš. Teplici a západnejšie (okrem Batizoviec, Gerlachova a Štôly) je dôsledne za *-čkč* > *ok* (*domok*, *stolok*, *jarok* atp.). Len v Kubachoch, Kravianoch a Spiš. Teplici je aj *-čok* za *-čbč* (*domčok*, *stolčok* atp.) ako vo Vernári. V Hranovnici a východnejšie je už len *-ek*, *-ček* (*domek*, *domček*). V Spiš. Teplici, Kravianoch, Kubachoch a Vikartovciach gen. ak. lok. pl. znie na *-of* (*xlopoŃ*, *ženof*, *koňof* atď.) ako na Šuňavách, ale v Hranovnici a východnejšie sú už len tvary na *-ox*, prípadne na území, kde *x* > *h* je na konci oslabené *-o^x*.

Spiš. Teplica okrem toho vykazuje zvláštnosť v *l*-ovom participiu: *vižiel* — *vižela*, *placjel* — *placila* atp. V tom istom tvare vykazujú zvláštnosť i Kubachy: *vižiol* — *vižela*, *bjol* — *bila*, *placjol* — *placila* atď. V Sp. Teplici i v Kubachoch je tvar *bol* — *bula*. Vo Vikartovciach, Kravianoch, Hranovnici v obidvoch prípadoch sú normálne spišské tvary: *vižel*, *placil***, *bul* — *bula*, vo Vikartovciach: *vižeŃ*, *puaciŃ*, *buŃ* — *buŃa* atď.

* V Hranovnici a Sp. Teplici *mne*, *se*.

** V Hranovnici *vižel*, *placil*.

Z tohto krátkeho náčrtu shôd a vzájomných rozdielov vysvitá, že nárečia v západnom Spiši sú i hláskoslovne i tvaroslovne veľmi pestré a rozdiely sú i v bežnej reči veľmi ostré natoľko, že i sami obyvatelia susedných obcí sa navzájom vysmieávajú. Počet izogľos na tomto území je veľmi bohatý a podľa celkového obrázku izogľos a ich sväzkov možno rozoznať skupinu spišsko-liptovskú a skupinu západospišskú. Presnejšie o tom bude sa hovoriť ešte nižšie.

Na východ od Filíc, Gánoviec a Štiavnika dostávame sa na územie „samosvojho“ spišského nárečia. Niet tu už takej pestrosti foriem a ostrých hláskoslovných diferencií, pretože väčšina izogľos ide západne od uvedených obcí a tvorí najhustejší sväzok medzi uvedenými obcami, Spiš. Teplicou a Hranovnicou. I nárečia južného Spiša patria už vlastne do systému normálneho vyrovnaného spišského nárečia, ale vykazujú určité poruchy vo svojom hláskoslovnom systéme. Normálne alebo i centrálné spišské nárečia začínajú sa niekoľkými výraznými zjavmi a zmenami, ktoré sa potom držia a systematicky ovládajú celú stavbu východnejších nárečových útvarov.

V Štiavniku, Gánovciach, Filiciach a na juhu v Stratenej je už dôsledne vykonaná zmena $x > h$ (*orehi, hlop, hudobni, hlep* atď.), ktorá siaha na východe až na čiaru Dvorce—Levoča—Spiš. Podhradie—Nemešany—Domaňovce—Hrušov—Chrast—Koterbachy—Teplička n/Hr.—Štilbach. Západná hranica zmeny $x > h$ kombináciou s tokom Hornádu na juhu uzaviera normálne spišské nárečie, ktoré môžeme nazvať i nárečím centrálného Spiša, ale treba to tak porozumieť, že neexistuje ani na tomto území úplný pokoj a že smerom na východ pribúdajú zas nové javy. Lenže tieto javy nie sú rázu zásadného, systematického a týkajú sa viac len hojnosti určitej hláskoslovej zmeny.

Táto hranica sleduje aspoň v severnejšej čiastke spišský tvar *co* proti západnejšiemu *čo*. (Tvar *čo* je i v skupine nárečí juhospišských a vo Veľkom a Malom Folkmare a Prakovciach vo východnom Spiši.)

Západnú hranicu zmeny $x > h$ treba pokladať i za principiálnu hranicu zmeny $o > u$ a $je > i$.⁵ V Gánovciach, Filiciach a Štiavniku prichodia už prvé prípady na túto zmenu (*pujzem, thur, do huri, skura, zbirac* atď.). Súčasne pribúda striednice $e < \epsilon$ (*preza, pejc, šveto, šveceni* atp.) vo väčšej miere, mení sa $xcec > scec$, v Kišovciach je $fto < xto$ atď. Najvýznamnejším zjavom je zmena psl. $s', z' > \acute{s}, \acute{z}$ a to, že všade je tu dôsledne zachované l, \acute{n} . Toto sa porušuje len v skupine juhospišskej, kde $l, \acute{n} > l, n$ a $\acute{s}, \acute{z} > \acute{s}, \acute{z}$, čím sa stráca úplne alebo sa len narušuje systém mäkkostných dvojíc. Nárečia južného Spiša majú teda zasa tvrdý charakter (celkove ako v Hranovnici a Spiš. Teplici), ale predsa nájdeme v nich hodne vecí, ktoré zapadajú do cel-

⁵ Pozri môj článok *Zmeny o-u, ie-i na Spiši I*, SMS XV, 1937, 75—96. Druhá čiastka práce vyjde v SMS XVI—XVII, 1938—39.

kového systému centrálného spišského nárečia. (O tom podrobnejšie nižšie, kde vypočítame i zvláštnosti tejto skupiny a jej vnútorné rozličnosti.)

Toto normálne spišské nárečie líši sa od nárečia Kubach a Kravian okrem tvaroslovných zjavov a dnešného stavu striednic za psl. *o*, *ö*, *e* i tým, že nemá mäkkých asibilát *č*, *ž*. V Hranovnici a Spiš. Teplici na rozdiel od centrálného nárečia spišského majú úplný nedostatok zmeny *ó > u*, *je > i* (i v Kubachoch a Kravianoch je to tak) a tvrdý charakter (bez *l*, *ň*, *š*, *ž*).

Ak chceme sledovať rozdiely medzi západnou čiastkou a východnou čiastkou normálneho spišského nárečia, prichodí si všimnúť popri menších lexikálnych svojskostiach najmä zmenu *ó > u*, *je > i*, ktorej pribúda smerom na východ vždy viac a v severovýchodnom kúte Spiša uplatňuje sa v miere najväčšej. Inde preniká viac alebo menej.⁶ Vo Farkašovciach, Štvrtku, Letanovciach počína zmeny tejto pribúdať (*židufka*, *litruška*, *kuň*, *vul*, *kira*, *mira*, *polifka*, *taňirik*, *brížek*, *pišek* atď.). Zhruba od čiary Levoča—Spiš. Nová Ves—Spiš. Vlchy na severovýchod je zmena *ó > u*, *je > i* veľmi častá. Podľa toho by sme mohli rozdeliť normálne spišské nárečie na časť juhozápadnejšiu s menším rozsahom zmeny *ó > u*, *je > i* a na časť severovýchodnejšiu s bohatou zásobou prípadov tejto zmeny.

Až na východ od Spiš. Vlách (Olenava, Kluknava, Margecany a okolité obce) zmena *ó > u*, *je > i* prestáva (už v Olenave je *brježek*, *pišesk*, *vjera*, *litroška* atď.) a vo Vojkovciach, Kaľave, Žakarovciach a východnejšie (okrem Prakoviec, kde *ó > u*, *je > i* je vykonané v plnom rozsahu) nachádzame znova vedľa seba staré diftongy *uo*, *je* (*hujora*, *mujoj*, *trujox*, *von*, *skvojdi*, *varješka*, *porvjeslo*, *mjera*, *trjeska*, *driemac*, *korjenki*, *potpjerac* atď.). Na tomto území zjavujú sa zasa zvláštnosti v part. *l*-ovom (*robžol*, *rozžol* — *rozela*, *placeli*, *vozeľi* atď. — Margecany, Jakľovce), lok. sg. typu *na draže*, adj. tvary na *-jeho*, *-jemu*, inf. typu *vizic*, *mušic*, *šezic* atď. Tu vypočítané zvláštnosti znovu presahujú sa vzájomne tak, že skoro každá obec niečo má a niečo nemá. Celkove celá táto juhovýchodná skupina má skoro ten istý charakter vo všetkých obciach. Je to nárečie veľmi mäkké a melodické. Pozoruhodnejšie sú Žakarovce, Veľký a Malý Folkmar, ktoré majú viac jednotlivých zvláštností (*tržomi*, *poškrijobok* atp.).

Samostatnú skupinu tvoria aj obce, ležiace na sever od Levoče (Závada, Úloža, Vyš. Repaše, Pavľany a Brutovce), ktoré sa vyznačujú najmä zmenou *l > u* (*l*, *ň* zostáva zachované), ktorá zasahuje i do Ordzovian a Biacoviec, ale nevyskytuje sa v Závade. Okrem toho vo všetkých piatich obciach (okrem Brutoviec) znie 1. os. pl. *-ma* (*zžizma co mama a pozma*). Tu je veľmi časté i sprievodné *j* pred sykavkovými skupinami (*kojsc*, *pejc*, *šejsc*, *kojscilek*, *majsc* atď.). Na rozdiel od územia, ležiaceho na juhozápad, je tu znovu nále-

⁶ Podrobne som tieto veci prebral v práci, citovanej tu v 5. poznámke.

žité zachované *x* a teda i tvary *xcec*, *xto*, *xtori*. Toto však spojuje túto skupinku s obcami južnejšími.

Už z toho vysvitá, že Spiš je so stránky nárečovej veľmi rozmanitý. Najmä jeho západná čiastka, ktorá predstavuje priam konkrétne, ako sa premieňa charakter stredoslovenského nárečia v charakter nárečia východoslovenského, je veľmi pestrá a všelijako rozorvaná. Mnoho takých vecí je i na južnom Spiši. A jeden zaujímavý pohľad sa pritom naskytá. Spiš dookola je obrúbený pestrým dialektickým bohatstvom. Jediným miestom, kde spišské nárečia nadväzujú na susedný nárečový priestor bez väčších porúch, je Branisko, kde spiština prechádza do šarištiny. Tu nenastáva také drobenie nárečia ako na západnom Spiši. Nie div, že v tomto labyrinte potratili sa doteraz skoro všetci, ktorí chceli rozčleniť dialektu Spiša.

Staršie dialektologické práce⁷ nehodnotia spišské nárečia dôkladnejšie. Včleňujú ich vcelku do veľkého komplexu východoslovenských nárečí vôbec a posudzujú ich s tohto pomerne širokého hľadiska často veľmi povrchno. Z toho povstalo hodne chýb i v tom, že prisúdili spiškému nárečovému priestoru i také vlastnosti, ktorých nemal a nemá. Nikto doteraz neuvážil dostatočne prechodný charakter od strednej slovenčiny k východnej slovenčine⁸, keďže do najnovších čias nevedela naša jazykoveda dostatočne oceniť hodnotu kontinuity a slovenskej jazykovej nepretržitosti od Bratislavy po Užhorod.

Priekopníckou prácou v slovenskej dialektológii je najväčšie dielo Sama Czambla⁹, v ktorom mechanicky rozdeľuje východnú oblasť slovenského jazyka na „reč samosvoju“ a na „pomiešanú“. „Pomiešanú reč“ nachádza i „v poludňovo-západnom kúte Spiša“ a menuje ju „lučivňanským podrečím“. Tento termín a najmä jeho pojmový obsah nezdá sa ani Stiebrovi¹⁰ ani Kellnerovi¹¹, ale ani jednému nepodarilo sa správne rozuzliť problematiku dialektického členenia v západnom Spiši a vo svojich prácach uspokojujú sa viac-menej s konštatovaním, že na území západného Spiša sú medzi jednotlivými obcami veľké rozdiely. To podotýka i Czambel¹², ale jeho údaje sú často nesprávne. (Z Vikartoviec napr. uvádza tvar „ľudze“ nesprávne, lebo vo Vikartovciach každé *l* > *u* a *l* > *l*.) I Stieber i Kellner prinášajú viac svetla, ale obidvom uniká stav nárečí na hornom toku Hornádu (Vikartovce,

⁷ Fr. Pastrnek, *Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn*, Wien 1888.

⁸ Výnimku robí Kellner, *Příspěvek k bližšímu poznání nářečí lučivňanského*, Bratislava VI, 467—470, kde vypočítava strsl. znaky v nárečí lučivňanskom.

⁹ Slovenská reč, Turč Sv. Martin 1906, 116.

¹⁰ LSI I, 105.

¹¹ Bratislava VI, 467—468.

¹² Slovenská reč, 116.

Kraviany, Kubachy, Hranovnica), ich vzájomný pomer a pomer ku skupine nárečí v južnom Spiši.

Nikto z uvedených nevmyslel sa dost hlboko do vnútorného systému jednotlivých obcí. Ako sme už videli, je tu hodne rozdielov i systémov, a keď si ich ešte bližšie všimneme, ukáže sa nám soskupenie dotyčných obcí v celkom inom osvetlení, ako sa to v predošlých prácach naznačovalo. Czambel sa pomýlil v posudzovaní *č*, *ď* na Vyš. na Niž. Šuňave. Posudzuje ich ako mäkké asibiláty *č*, *ž*¹³, a preto hovorí o Šuňavách ako o obciach poľsko-slovenských. Neuvážil pritom ani iné, naozaj typické javy stredoslovenské, ktorých na Šuňavách je hodne. Stieber¹⁴ správne opravil Czambla a uviedol vec na pravú mieru. Zaujímavé však je, že Czambel nenašiel toto *č*, *ž* v Kravianoch a v Kubachoch, kde skutočne je. Stieber¹⁵, vidiac nedostatky Czamblovho pozorovania, jeho nespoľahlivosť a slabý podklad pri vymedzovaní pojmu „podrečie lučivňanské“, rozdelil toto územie na dvojce: 1. na skupinu spišsko-liptovskú (Vyš. a Niž. Šuňava, Lučivná, Mengusovce, Stôla, Batizovce, Gerlachov) a 2. na skupinu hnileckú (Spiš. Teplica, Vikartovce, Kraviany, Kubachy, Hranovnica, Stratená, Imrichovce, Štefanovce, Mlynky, Hnilec, Hnilčík a Teplička nad Hornádom). Toto rozdelenie vyhovuje vcelku i Kellnerovi¹⁶ a oceňuje ho ako Stiebrovu prednosť pred Czamblom.

Žiada sa urobiť ešte akúsi súvahu doterajšej úvahy a zostaviť systémový prehľad nárečí celého Spiša.

Z pozorovania nárečia Vyšnej a Nižnej Šuňavy a piatich obcí podtatranských sme videli, že nemožno ich paušálne stotožniť. Nárečie Šuňav zachováva svojskosti stredoslovenské vo väčšej miere ako nárečie podtatranských obcí a na pomedzí spišsko-liptovskom stojí samostatne predovšetkým so svojím *č*, *ď*, ktorého niet už ani v najvýchodnejších obciach Liptova. Päť obcí podtatranských nadväzuje na Štrbu a na Východnú v Liptove.

Reprezentujú teda tieto dve nárečia najzápadnejšieho Spiša prechodnú skupinu spišsko-liptovskú, lebo celkom výrazne sprostredkujú organickú spojitosť medzi stredným a východným nárečím slovenským. Keď si porovnáme hláskoslovný systém týchto dvoch nárečí, zistíme odchýlky veľmi závažné.

Samohlásky sú len krátke a vykazujú len protiklady mäkkostné¹⁷:

a
o e
u i

¹³ Slovenská reč, 118—119.

¹⁴ LŠ I, 105.

¹⁵ Tamže.

¹⁶ Bratislava VI, 468.

¹⁷ Takto vyzerá samohláskový systém na celom Spiši, preto nebudem ho už v ďalšom znovu uvádzať.

Dvojhĺasky *ja, je, uo* (na *ju* nemám dokladu) stoja mimo tohto systému a nemajú dnes protikladov v dlhých fonémach, lebo v dnešnom nárečí spišskom niet vôbec kvantitatívnej korelácie. Preto tieto dvojhĺasky nemajú nijakej fonologickej hodnoty a posudzujú sa len ako skupina konsonant + vokál.¹⁸

Spoluhlásková zásoba vykazuje len koreláciu znelostnú:
a) v obciach podtatranských:

j
m n r l

p f t k x c č s š
b v d g h ž žž zž

b) na Vyš. a Niž. Šuňave:

j y
m n r l
p f t t k x c č s š
b v d ě g h ž žž zž

Systém spoluhláskových foném nie je teda rovnaký. V podtatranských obciach stráca sa celkom protiklad *l—l* a splyva v jedno *l* a mizne aj *t, d*, ktoré sa realizuje v protiklade *c—ž*. Systém vykazuje spolu 23 spoluhláskových foném.

Naproti tomu v Niž. a Vyš. Šuňave je 26 foném spoluhláskových, lebo je tu zachovaný protiklad *t—d* a protiklad *l—l* je realizovaný ako *l—y*.

Z „pomiešaného“ nárečia západného Spiša zostávajú nám ešte ďalšie obce, ktorým Stieber prisudzuje spoločný názov „skupina hnilecká“. Toto rozdelenie je paušálne, veľmi povrebné a z dôkladnejšieho rozboru vecí vysvitne, že tu ide priam o niekoľko menších skupín, ktoré sú viac alebo menej od seba vzdialené.

Hneď treba spomenúť, že ani Czambel ani Stieber nezahrnovali sem Vernár, ktorý bol len novšie pridelený politicky i administratívne k Popradskému okresu. Predtým patril do Gemera a patrí ta dnes aj dialekticky, ako sme to videli na porovnaní so Šuňavami. Spoluhláskový systém vo Vernári vyzerá takto:

j
m r
n ň l ĺ

p f t t k x c č s š
b v d ě h g ž žž zž

¹⁸ J. Stanislav, *Liptovské nárečia*, Turč. Sv. Martin 1932, 46, a E. Novák, *Fonológia a štúdium slovenčiny*, Turč. Sv. Martin 1934.

Všetkých foném je 27 (na Šuňavách len 26), lebo tu existuje i protiklad *n—ň*. Protiklad *l—ľ* realizuje sa na konci slova (v part. *l*-ovom) ako *ľ—y* (*buu*, *videy* a pod.) a ináč v ostatných pozíciách (*hlava*, *stodola*, *bula* a pod.). *y* je teda len kombinatórny variantom fonémy *l*. — Vernár patrí teda svojou štruktúrou i svojim pôvodom ku skupine prechodného nárečia spišsko-ge-merského.

Všimnime si teraz spoluhláskový systém Vikartoviec:

	<i>j</i>	<i>ŷ</i>	
	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>r l</i>

<i>p</i>	<i>f</i>	<i>t</i>	<i>x</i>	<i>k</i>	<i>c</i>	<i>č</i>	<i>s</i>	<i>š</i>
<i>b</i>	<i>v</i>	<i>d</i>	<i>h</i>	<i>g</i>	<i>ž</i>	<i>ž</i>	<i>ž</i>	<i>ž</i>

Od systému šuňavského líši sa systém Vikartoviec tým, že nemá dvojicu *t—d* a oproti obciam podtatranským získava dvojicu *l—y*, takže má spolu 24 foném. Ak spomnieme aj iné odlišnosti od susedných obcí, zostanú nám Vikartovce ako samostatná nárečová jednotka. Zvláštnosťou Vikartoviec je *u* za *o* v predložke a v predpone *puđ* (*puđ molom*), *puđ jabuonom*, *puđošva* a pod.) a vokalizácia *r > ir* (*štvirtok*, *štvirtka*, *smirtka*, *hore pirdi < prdy*). Ináč je tu dôsledne vykonaná vokalizácia *r, ľ* ako v normálnom spišskom nárečí a vo všetkých ostatných obciach na Spiši. Tým sa veľmi výrazne líšia Vikartovce od nárečia šuňavského a podtatranského, ale na druhej strane sblížuju sa so šuňavským nárečím inštr. sg. fem. na *-om* (tak i v Kravianoch) a gen. ak. lok. pl. na *of* (tak ešte i v Spiš. Teplici, Kravianoch a Kubanoch). S obcami podtatranskými spájajú ich tvary *mna*, *ceba*, *seba*, *sa*. Prečo nemožno zaradiť Vikartovce do spoločnej skupiny s Kravianmi a Kubachmi, vyplynie, keď uvažíme, že v oboch obciach je už mäkkostná korelácia.

Veľmi blízke nárečia majú Spiš. Teplica a Hranovnica. Ich spoluhláskový systém shoduje sa so systémom obcí podtatranských. Ale líšia sa od nich úplnou stratou *r, ľ*, inštr. sg. fem. *-u*, ak. zám. *mne*, *tebe*, *sebe*, *se*. Hojnosť dvojhlasok v Spiš. Teplici (*dobrieho*, *dobriemu*, *ziac*, *priasc*, *driemac*) približuje ju k obciam podtatranským, ale súčasne vzdaluje od Hranovnice, kde dvojhlaskových tvarov v uvedených prípadoch niet. Navzájom sa líšia ešte i týmito: v Spiš. Teplici sú tvary *bol—bula*, *služiel*, *vižiel*, *piel* a pod. — v Hranovnici *bul—bula*, *služil*, *vižel*, *pil* atď. Tieto dve obce tvoria spoločnú skupinu hranovnickú, hoci v týchto jednotlivostiach sa od seba líšia. Celkový charakter ich nárečia je veľmi podobný.

Celým systémom sa líšia od svojho okolia dve obce nad horným tokom Hornádu, Kraviany a Kubachy. Nachádzame tu už nielen rad korelácie znelostnej, ale aj koreláciu mäkkostnú.

Systém znelostnej korelácie má 29 foném a vyzerá takto:

	<i>j</i>	
	<i>m</i>	<i>r</i>

n ñ l l̃
 p f t x k c č s š š̃
 b v d h g ž ž̃ ž̃ z z̃ ž̃

Toto je najpočetnejší systém na celom Spiši. Obohatený je protikladmi c—ć, ž—ž̃, ktorého niet už nikde na Spiši.

Rad korelácie mäkkostnej vyzerá takto:

n l s z c ž
 ñ l̃ š̃ ž̃ ć ž̃

Vyказuje teda 6 párov foném, korelovaných mäkkostne.

Azda by aj bol dostatočný dôvod, aby sme Kubachy a Kraviany postavili ako samostatnú skupinu. Ale je zaujímavé, že kým mäkké *ś, ź, ć, ż* udáva ich nárečiu veľmi mäkký a naozaj spišský charakter, zatiaľ inými hláskoslovnými zjavmi zapínajú sa obidve obce do skupiny západnej. Už sme spomínali jerovú striednicu *-o-* v koncových slabikách *-ok, -čok*, typ *nahać, lan, (i)a < ę* (*kľaknuć, ľaknuć, hoviążina, piąśc*), gen. ak. lok. pl. na *-of*, gen. dat. sg. *koho, komu* (už v Hranovnici je *keho, kemu*). Od východného územia sa vzdalujú okrem iného ešte i protikladmi c—ć, ž—ž̃. Treba teda ponechať obidve obce ako samostatnú skupinu, čo aj medzi sebou majú zas odlišnosti (v Kravianoch inštr. sg. fem. *-om*, v Kubachoch *-u*; v Kravianoch *bul—bula, pil, bil, viżel*, v Kubachoch *bol—bula, piol, biol, viżiol—pila, bila, viżela* atď.).

Zistili sme doteraz na území „hnilcekej skupiny“ v smysle Stiebrovom už tri samostatné skupiny, ktoré majú síce i spoločné znaky a niektorými jarmi veľmi komplikujú sieť rozhraničujúcich izogloss, predsa len dôležitejšími prvkami svojej hláskoslovnej i tvaroslovnej zásoby sa od seba dost jasne odlišujú.

Skupina nárečí juhospišských rozkladá sa od Stratenej na východ po Henclovú a Štilbach medzi tokom rieky Hnilca a Hornádu. Keď lepšie nazrieme do nárečia na tomto území, zistíme, že ani tu niet jednoty a že jednotlivé skupiny nelíšia sa od seba ani tak morfológicky a lexikálne, ako že v hláskoslovnom systéme vyказujú pozoruhodné rozdiely (okrem skupiny stratenskej, ktorá však má ináč celkom ráz ostatných nárečí južného Spiša). Týmto systémom odlišujú sa veľmi ostro nielen od nárečí západného Spiša, ale aj od centrálného spišského nárečia. Rozoznávame tu tri skupiny:

1. Nárečie stratenské (Stratená, Štefanovec, Imrichovce) nemá ešte vôbec mäkkostnej korelácie. Jej znelostný systém vyzerá takto:

j
 m n r l

p f t (x) k c č s š
 b v d h g ž ž̃ z z̃

Systém má 23 (22) foném. Ale je tu iná zaujímavá vec. Protiklad *x—h* nie je vlastne realizovaný, lebo tu nastala už zmena *x > h* v celom rozsahu a tak

x reprezentuje už len kombinatórny variant fonémy h , a nie normálny protiklad $x-h$ ako v západnom Spiši. To isté platí o $x-h$ potom i na celom území Spiša natoľko, nakoľko ide o územie so zmenou $x > h$.

2. V Mlynkoch a Hnilci nachádzame už i koreláciu mäkkostnú, ale v stave porušenom. (Zásoba foném je taká, ako v nárečí stratenskom.) Vlastne, ako aj Štefan Mišík pripomína, niet tu takých mäkkých hlások, ako $ś$, $ź$ pri Levoči a Spišskom Podhradí.¹⁹ Preto vo svojich textoch píše $š$, $ž$ (< psl. s' , z') a tým naznačuje tvrdý charakter týchto hlások.

V dnešnom systéme niet teda mäkkostnej korelácie, ale pre minulosť musíme ju predpokladať, lebo ináč by nebolo možno vysvetliť také prípady, ako *šeno*, *žima* a pod. (z psl. *s'eno*, *z'ima*). Musel tu nastať teda vývin $*s'$, $*z' > ś$, $ź > š$, $ž$. Toto stvrdnutie vykonalo sa azda súčasne so zmenou $*l$, $*n' > l$, n pod nátlakom nejakého vonkajšieho vplyvu, ktorý v tomto prípade mohol pochádzať od Nemcov (Dobšiná, Vondrišiel, Švedlár, Stará Voda).

3. Ostatnú skupinu tvorí nárečie Hnilčika, Novoveskej Huty a Tepličky n. Horn., ktoré sa líši od predošlého tým, že k porušenej dvojici $s-(š)$, $z-(ž)$ pristupuje mäkkostný protiklad foném $l-l'$, $n-n'$. Systém mäkkostnej korelácie je teda bohatší o dva páry:

$$\begin{array}{c} l \ n \ s \ z \\ l' \ n' \ (š) \ (ž) \end{array}$$

Celkový počet foném sa zväčšuje oproti stratenskej a hnileckej skupine na 25 (25). Sem možno pričleniť podľa stvrdnutého $ś$, $ź > š$, $ž$ i Hrabušice a Smižany, kde uvedené $š$, $ž$ znie celkom tak tvrdo, ako v nárečiach južného Spiša. Nakoľko však iných rozdielov, ktoré úplne zapadajú do centrálnospišského nárečového procesu, je viac, ponechávame i Hrabušice i Smižany v skupine centrálného spišského nárečia.

Rozdiel medzi jednotlivými skupinami juhospišských nárečí je veľmi dobre badateľný v reči, hoci ináč všetky tieto tri skupiny sú si veľmi blízke.

Ak teda Czambel a Stieber pod termín „nárečia hnileckého“ zahrnovali i obce západného Spiša, treba uviesť toto tvrdenie na tú mieru, že termín vyhovuje len pre tieto tri skupinky ako pomenovanie spoločné. Aby rozdiel medzi nárečiami západného Spiša a touto skupinou lepšie vynikol, uvediem niekoľko takých odlišností, ktoré na samostatné postavenie týchto troch skupín v systéme spišských nárečí budú mať zaiste rozhodný vplyv.

1. Striednica za psl. $ę$: *češko*, *zleknuc še*, *cežoba*, *pole^xčene*, *petá*, *pejc*, *pole^xki*, *lehnul*, *pani zlehla*, *presc*, *peneži*, *počestoval* atď. Proti týmto tvarom v Hranovnici a iných západnejšie položených obciach Spiša je *-a-*, po perniciach *-ja-*; len *pec* Hranovnica i Spiš. Teplica, *peč* Kubachy a Kraviany. Tu spomeniem i pl. *žíeřčeta*—v Hranovnici a západnejšie *žíeřčata**. Psl. $ę$ v 3.

¹⁹ Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti XIV, 54.

* V Hranovnici *žíeřčata*.

os. pl. préz. po iných spoluhláskach ako perniciach sa kráti na *-a* (*muša, služa, šila me, hoza, muča* atď.). V Hranovnici a západnejšie je tu výlučne len *-ja* vo všetkých prípadoch.

2. V skupine nárečí juhospíšskych niet hlásky *x*. I v Mišíkových zápisoch možno nájsť „*ch*“ len v neznej pozícii. V Hranovnici a západnejšie rozoznávajú sa vo výslovnosti *x—h* veľmi výrazne.

3. Častejšia je zmena *ó > u* (*pujzeme, skura, duhan, po huro^x, s puja* atď.). V Hranovnici a západnejšie *pojzeme**, *dohan, hora, pojt — na pojže,** ba dokonca u starších a v Kubachoch skoro pravidelne je *skvora*, obyčajne *skora*.

4. Častejšie prípady na zmenu *je > i*: *zira, pošilac, on še jej prižiral, zbírac, pobírali še, vivírka, švižejši, oficír, frajcinírka, cintír* atď. V Hranovnici a západnejšie všade v týchto prípadoch je *-e- alebo -je-*: *vevírka, švižeži, žera, pošelač***, *cinter* atď.

5. Náslovne *j-* pri zámene osobnom *ji^x, jim*. Tak už i v Kišovciach. Ale v Hranovnici a západnejšie len *ix, im*.

6. Zámená *fto, fteri*. V Hranovnici a záp. *xto, xteri*.

7. Sloveso *scec, scem* — v Hranovnici a záp. *xcec*, xcem*.

8. Číslovka *šicek, šicko* — v Hranovnici a záp. *šitek, šitko*.

9. Sprievodné *-j-* v prípadoch ako: *vejšli, odejšli, nejšol, nedojsla*; tu spomeniem i *vinšli*. — V Hranovnici a záp. *vešli, nešol, višli*** atď.

10. Mäkkosťná korelácia sykaviek (pravda, porušená). — V Hranovnici vôbec niet mäkkosťnej korelácie.

11. Jotácia mizne vo väčšej miere ako v Hranovnici; napr.: *teš, švecic*, ale v Hranovnici *tješ, svjecic* atp.

12. Nom. sg. *jo-km. neutr.*: *moro, polo* — v Hranovnici *more, pole*, ale už tiež *lico, pleco* atď.

13. Iné odchýlky rázu hláskoslovného (najprv uvádzam tvar z Hnilca, potom tvar z Hranovnice): *čarni — černi, cešic — tešic, cežoba — čažoba, kačmar — kerčmar, čerevo — črevo, okrutne — ukrutne, utro, do utra — jutre, do jutra, koval, kovalski — kovač, kovačski, halva vodi — holba*. Koncová skupina *-sc* (*pasc, klasc, kosc, masc*) — v Hranovnici *-st* (*kost, klast, mast* atď.).

14. Odchýlky rázu tvaroslovného: *tromi, dvomi* — v Hranovnici *dvome, trome*, v Spiš. *teplíci dvoma, troma*; *buc* — v Hranovnici *bust*, v Sp. *teplíci bic*, v Kubachoch *buć*.

15. V Hnilci je možné futúrum typu *bužež robíla* — v Hranovnici a vôbec v západnom Spiši je takéto tvorenie vylúčené, je len *bužež robic*.

* V Hranovnici *pojzeme, na pojze*.

** V Hranovnici *svleži, zera, poselac*.

* V Hranovnici *xcec*.

** V Hranovnici *vešli, nešol, višli*.

16. Odchýlky slovníkového rázu: *pram* — v Hranovnici *doras*, *patrec* — *pozerac*, *vargi* — *gambi* atď.

Dalo by sa nájsť i viac odchýlok medzi nárečiami juhospíškymi a nárečiami západospíškymi. Všetko to svedčí o tom, že nárečia „hnilecké“ nepatria do skupiny západospíšskej. To, že i vo všetkých obciach skupiny juhospíšskej je tvar *čo*, len tvrdé *l*, *n*, nemôže ešte vyvážiť takú prenikavú skutočnosť, ako je existencia mäkkostnej korelácie, hoci i len v minulosti.

Z uvedených dôvodov treba postaviť juhospíšské nárečia ako samostatnú skupinu v rámci spíšskych nárečí.

Videli sme, ako Czamblovo „lučivňanské podrečie“ i Stiebrova „hnilecká skupina“ rozpadla sa v mnoho menších skupín, z ktorých každá má niečo svojského i niečo spoločného so susednými obcami. Nárečie je tu skutočne veľmi pomešané, jednotlivé javy sa križujú, prestávajú a zas sa zjavujú, ako by sa prerastali navzájom. Ťažko tu teda vymedzovať len podľa určitého javu. Treba vziať do úvahy reč ako celok, vonkajší charakter nárečia, celý systém. Preto skupinu „podrečia lučivňanského“ (Czambel) rozdeľujem napokon takto:

I. *Skupina spíško-liptovská:*

1. nárečie šuňavské (Vyš. a Niž. Šuňava),
2. nárečie podtatranské (Lučivná, Mengusovce, Štola, Gerlachov, Batizovce a z obcí liptovských Štrba a Východná).

II. *Skupina západospíšská:*

1. nárečie vikartovské (Vikartovce),
2. nárečie kubašské (Kubachy, Kraviany),
3. nárečie hranovnické (Hranovnica, Spiš. Teplica).

III. *Skupina juhospíšská:*

1. nárečie stratenské (Stratená, Imrichovce, Štefanovce),
2. nárečie hnilecké (Hnilec, Mlynky, Henzlová, Štilbach),
3. nárečie hutnianske (Hnilčík, Teplička n. H., Novoveská Huta, Bint, Roztoky — banícke kolónie).

IV. *Skupina spíško-gemerská:*

1. nárečie vernárske (Vernár).

Takto rozdelené skupiny vykazujú najviac vzájomných podobností. Sú i medzi takto soskupenými obcami všelijaké rôznosti, ale tie nie sú povahy zásadnej. A konečne takéto rozčlenenie západospíšskych nárečí vystačí na to, aby vyjadriло dostatočne jasne postupný prechod od stredoslovenskej dialektickej oblasti k východoslovenskej. Preto ďalšie drobenie by nemalo nijakého významu a bolo by na škodu prehľadnosti a súvislosti jednotlivých dialektických javov.

Zostáva ešte uviesť systém vyrovnaného nárečia spíšského podľa Czambla „samosvojho“. Najzápadnejšími obcami centrálného nárečia spíšského

sú Štiavnik, Gánovce, Filice. Na východ od týchto obcí rozprestiera sa už nárečie, jednotné v hláskoslovnom systéme, ba i morfológii.

Spoluhláskový systém má koreláciu znelostnú:

$$\begin{array}{c} i \\ m \quad r \\ n \quad \check{n} \quad l \quad \check{l} \end{array}$$

$$\begin{array}{c} p \quad f \quad (x) \quad k \quad t \quad c \quad \check{c} \quad s \quad \check{s} \quad \check{s} \\ b \quad v \quad h \quad g \quad d \quad \check{z} \quad \check{z} \quad z \quad \check{z} \quad \check{z} \end{array}$$

Počet foném je 27, či vlastne len 26, lebo zas niet protikladu $x-h$, ktorý zanikol zmenou $x > h$. To platí len pre územie západnejšie. Vo východnom Spiši znovu nastupuje dvojica $x-h$. (Presnejšiu hranicu som už vymedzil vyššie.)

Mäkkostná korelácia má 4 páry:

$$\begin{array}{c} n \quad l \quad s \quad z \\ \check{n} \quad \check{l} \quad \check{s} \quad \check{z} \end{array}$$

V hovorenej reči často počut i mäkké \check{s} , \check{z} , \check{c} , \check{z} , ale tieto nemajú príslušných protikladov ani nijakej fonologickej hodnoty. Počut ich zväčša len v skupine $-š\check{c}-$ (*š\check{c}esce, diš\check{c}* — *diš\check{c}za* atp.).

Tento systém je už na celom ostávajúcom území Spiša nezmenený a v tejto podobe prechádza i na priliehajúce územie Šariša. Ale i tu možno rozdeliť územie vzhľadom na početnosť zmeny $o > u$, $ie > i$ na západnejšie s malým rozsahom uvedenej zmeny a na východnejšie s veľmi častým a skoro dôsledným uplatňovaním dotýčnej zmeny. Hranicu medzi týmito skupinami nemožno viesť presne, lebo jednotlivé prípady sa presahujú. Zhruba naznačuje nám ju čiara, ktorá spojuje mestá Levoču a Spišské Vlasy.

Výnimku nachádzame len v obciach, položených na sever od Levoče (Úloža, Vyš. Repaše, Pavľany, Brutovce, Ordzoviany a Biacovce), kde tvrdé $l > u$, takže protiklad $l-l$ je realizovaný ako $l-u$, čím sa, pravda, celkový systém a fonologická hodnota dvojice nijako neporošuje. O iných javoch, ktoré oddeľujú skupinku piatich obcí nad Levočou (Závađa, Úloža, Pavľany, Vyš. Repaše a Brutovce), som hovoril už vyššie, a preto túto skupinku nazveme pavľanskou, lebo v Pavľanoch sa všetky svojskosti týchto obcí vedľa seba najšustavnejšie vyskytujú.

Od centrálného nárečia spišského treba ešte oddeliť skupinu nárečí juho-východného Spiša, ktorú reprezentuje vcelku nárečie kluknavské. Typické znaky tejto skupiny zjavujú sa jednotlivé už v Olenave, Slatvine a Oľšavke a množia sa smerom východným cez Kluknavu a Margecany. Špeciálne znaky tejto skupiny sú tieto:

1. Nenastáva už úženie $ie > i$: *švečka, sušek, pečenka, vjera, pješnička, pješek, kjera, stužienka, porvjeslo, vjerba, scjerňisko, lohjenki, špiežak, brježek, žjera, povjež mi, po obježe, spovjec, ucjerac, žjefka, strjeblo* atď.

2. Nenastáva úženie $ó > uo > u$: *stol, noš, zbojník* (Olcava), ale východnejšie i *h_uora, m_uoj, tr_uox, skvojdi, pah_uotka, tr_uox, h_uok* atď.

3. Osobitným zjavom v tomto kúte Spiša je zjavenie sa *l*-ového participia v podobách šarišských: *placjel — placela, xozjel — xozela* v Jakľovciach a východnejšie. V Kluknave sú zasa takéto tvary: *vižiol — vižela, uderjol — uderila, zrobjol — zrobila* atď. V Olcnave týchto tvarov ešte niet, ale sú tu tvary *robjel, uderjel — robila, uderila* atp., ktoré najzápadnejšie sa vyskytujú už v Odoríne, Jamniku a potom v Chraští a Vitkovciach a východnejšie v Žakarovciach a vo Veľkom a Malom Folkmare a v Opake.

4. Gen. dat. sg. *umartoho, jedného, pekneho, peknomu, toho, tomu, joho, jomu* atp. Toto ešte niet v Kluknave ani v Olcnave, ale veľmi hojne mám doložené tieto tvary zo Žakaroviec. V Margecanoch, Jakľovciach, Veľ. a Malom Folkmare sú tvary typu *dobrjeho, dobrjemu, ale koho, komu*.

Okrem toho je tu viac takých zjavov, ktoré na ostatnom Spiši nenachádzame. Niektoré som už spomenul predtým.

Treba ešte spomenúť, že Slatvina a Ofšavka, Olcnava a Kolinovce reprezentujú priechodné obce tejto skupiny. V Olcnave ešte nie je *uo*, ale je už *je*. V Slatvine a Ofšavke sú zas pomery také, že zmena $ó > u$ je dôsledne vykonaná, ale *je* je veľmi časté, ba skoro až v takom rozsahu ako v Kluknave. V najvýchodnejších obciach nadväzuje sa už na nárečie košickej doliny.

Nakoniec zostavujem prehľadnú tabuľku dialektického členenia spišských nárečí:

I. Skupina spišsko-liptovská:

1. nárečie šuňavské.
2. nárečie podtatranské.

II. Skupina západospišská:

1. nárečie vikartovské,
2. nárečie kubašské,
3. nárečie hranovnické.

III. Skupina juhospišská:

1. nárečie stratenské,
2. nárečie hnilecké,
3. nárečie hutníanske.

IV. Skupina spišsko-gemerská:

1. nárečie vernárske.

V. Centrálné nárečie spišské:

1. skupina západná (s obmedzeným rozsahom zmeny $ó—u, je—i$),
2. skupina východná (s hojnou zmenou $ó—u, je—i$),
3. skupina pavľanská.

VI. Skupina východospišská alebo nárečie kluknavské.